Doğudan Batıya
70. Yaşında **Serap Yaylalı**'ya Sunulan Yazılar

Editörler
Aydın Erön
Emre Erdan

BİLGİN
KÜLTÜR
SANAT
YAYINLARI

Doğudan Batıya
70. Yaşında **Serap Yaylalı**'ya
Sunulan Yazılar

Editörler
Aydın Erön
Emre Erdan

BİLGİN
KÜLTÜR
SANAT
YAYINLARI

Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar

Editörler
Aydın Erön
Emre Erdan

Yayınlayan
Şükrü Devrez

Tasarım ve Uygulama
İsmet Filizfidanoğlu

Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara
Tel: 0312 419 85 67 / Sertifika no: 20193
www.bilginkultursanat.com / bilginkultursanat@gmail.com

ISBN: 978-605-9636-70-4

© 2019

Bütün hakları saklıdır
Bu kitapta yayınlanan makalelerdeki bilimsel içerik ve
etik ile ilgili tüm sorumluluklar yazarlarına aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Baskı:
Matsa Basımevi
İvedik O.S.B., Matbaacılar Sitesi 1514. Sokak No: 42
Yenimahalle/ANKARA
Telefon: 0312 395 20 54 Faks: 0312 395 20 54

M.Ö. 9. BİN YIL SONUNDA GİRMELER MAĞARASI*

Turan TAKAOĞLU - Taner KORKUT*****

Antik Likya bölgesinin ana kentlerinden Tlos yakınlarında yer alan Girmeler Mağarası bugüne kadar yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları göz önüne alındığında M.Ö. 9. bin yıl sonuna tarihli bir kültür katmanıyla güneybatı Anadolu bölgesinde en erken tarihli yerleşimlerden biridir[1] (Fig. 1). Bu çalışmaya konu M.Ö. 9. bin yerleşimi iki ana galeriden (Galeri I ve Galeri II) oluşan Girmeler Mağarası'nın önünde büyük oranda tahrip olmuş bir höyüğün en alt seviyelerinden gelmektedir. Mağara önünde yer alan bu höyüğün yaklaşık 6,5 metre yüksekliğindeki üst kültür katmanları 1980'li yıllarda burada yapılmak istenen termal tesislerden dolayı tahrip edilmiştir[2]. Bu tahribat sonrası höyüğün iki galerinin ağzında geriye kalan kenar bölümleri hariç M.Ö. 8. Bin yıl sonlarına ait Aseramik Neolitik kültür katmanı sonrasını temsil eden kalıntılar maalesef yok olmuştur. Daha fazla bilgi kaybı olmaması açısından 2012 ve 2013 yıllarında Tlos kazıları bünyesinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izniyle Girmeler Mağarası önünde höyük formasyonundan 1980li yıllarda yapılan tahribat sonrası geriye kalan bölümlerde tespit sondajlarından gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sınırlı tutularak bu alanla ilgili ileride planlanacak kapsamlı ve sistematik arkeolojik kazı çalışmaları göz önüne alınarak çalışma dört ayrı açma ile sınırlandırılmıştır. Bu dört açmadan ikisi (A ve C) M.Ö. 9. bin yıl sonu / M.Ö. 8. bin yılı başına tarihli bir kültür katmanına ait izler sunarken geriye kalan iki açma (B ve D) Aseramik ve Seramik Neolitik dönemler ile ilgili bilgiler sunmuştur. Girmeler Mağarası önünde yapılan A ve C açmaları (Fig. 2-3) bölgede özellikle Anadolu kültür tarihinin önemli süreçlerinden biri olan avcılık ve toplayıcılığa dayalı bir yaşam biçimin bırakılıp yerleşik hayata geçiş süreci ile ilgili abzı yeni bilgiler ortaya koymuştur. M.Ö. 9. bin yıl sonu / M.Ö. 8. bin yılı başına tarihli söz konusu kültür katmanı geçmişte orijinal höyük üstünden yaklaşık olarak 7,6 metre derinlikte olduğu ama şimdilerde tahribattan dolayı yüzeye çok yakın seviyelerde yer aldığını anlaşılmıştır. İki ana galeriden oluşan Girmeler Mağarası'nın önünde bir zamanlar yer alan höyüğün Neolitik dönemin ardından Kalkolitik dönemin Erken, Orta ve Geç evrelerinin üçünde de iskân edilmeye devam ettiği de anlaşılmıştır. Söz konusu

* Bu çalışma için öncelikli olarak Girmeler Mağarası çalışmalarına verdiği katkılardan dolayı Gül Işın ve Burçin Erdoğu'ya teşekkür ederiz. Girmeler Mağarası yontma taş aletleri üzerinde görüş sunan Denis Guilbeau, Nurcan Kayacan ve Çiler Algül ile faunal kalıntılarla ilgili bilgiler sunan Levent Atıcı'ya da teşekkür ederiz.

** Prof. Dr. Turan Takaoğlu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen/Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, takaoglu@comu.edu.tr

*** Prof. Dr. Taner Korkut, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, tkorkut@akdeniz.edu.tr

1 Takaoğlu vd. 2014; Korkut 2015.

2 Köktürk 2000.

Neolitik ve Kalkolitik dönemler ile ilgili bilgiler bu yüzden sadece Galeri I ağzı içinde höyüğün günümüze ulaşmayı başarabilen bölümlerinden elde edilmiştir.

A Açması'nda yapılan kazılarda içinde ve etrafında ocaklar, kil sıvalı silolar, kül tekneleri, dal-sargı duvar tekniğine ait ahşap negatif izli çamur sıva kalıntıları ve ahşap direk izlerini barındıran bir kireç tabanlı yapıya ait izler belirlenmiştir (Fig. 4). Bu yapının içine ortaya çıkarılan kireç taban en azından iki kez yenilenmiştir. Bu kireç sıvalı taban üzerinde tespit edilen iki ahşap direk izi üst yapı konusunda ipuçları verir. Özellikle yapı tabanı kenarında tanımlanan dal-sargı duvar tekniğiyle ilişkilendirilecek ahşap negatif izleri taşıyan çamur sıva parçaları bu yönüyle üst yapının çamur sıvalı dal sargı tekniği kullanılarak oluşturulduğunu gösterebilir. Yapı içinde tabana yerleştirilen ikisi yuvarlak planlı diğeri kare biçimli toplam üç silo bulunur. Bu gibi kalıntılar yapının uzun süreli kullanılmış olabileceğini düşündürür. Bu alanda silolar dışında içinde kül ve kömürleşmiş odun parçacıkları bulunan iki adet kül teknesi daha belirlenmiştir. Bu alanda ayrıca toplam sekiz adet ocak kalıntısı da belirlenmiştir. Bu ocaklardan birisi (Ocak 8) kireç tabanlı yapının kullanım dışı kaldıktan sonra kullanımı ile ilgili olmalıdır (Fig. 5). A Açması içinde oraya çıkarılan üç farklı ocak üzerinden alınan kömürleşmiş odun parçaları üzerinde Yeni Zellanda Waikato Üniversitesi laboratuvarlarında yapılan C 14 tarihlemelerine göre Girmeler Mağarası önünde yer alan bu alanın M.Ö. 8216-7960 (1σ) arasında kullanıldığı anlaşılmıştır (Tablo 1). Bu döneme ait mağara içinde herhangi bir yerleşim olduğu konusuna bu alanlarda herhangi bir kazı çalışması yapılmadığı için bu aşamada maalesef cevap vermek mümkün değildir.

Laboratuvar Referansı	Örnek Türü	Örnek Alınan Yer	Kalibre Edilmemiş (Gün. Önce)	Kalibre Edilmiş Tarih (1 σ) (% 68,2 olasılık)	Kalibre Edilmiş Tarih (2 σ) (% 95,4 olasılık)
Wk-35609	Kömürleşmiş Odun	Ocak 2 Üzeri	8868 ± 25 BP	M.Ö. 8197-7960	M.Ö. 8217-7877
Wk-37966	Kömürleşmiş Odun	Ocak 6 Üzeri	8906 ± 37 BP	M.Ö. 8216-7987	M.Ö. 8232-7961
Wk-37967	Kömürleşmiş Odun	Ocak 7 Üzeri	8876 ± 33 BP	M.Ö. 8199-7966	M.Ö. 8226-7846

Tablo 1. Girmeler A Açması Ön Neolitik kültür katmanı C 14 tarihleri

Girmeler genel itibarıyla Orta Anadolu'nun önemli M.Ö. 9. bin yıl yerleşimlerinden Aşıklı, Pınarbaşı ve Boncuklu ile bir oranda çağdaş görülebilir. Bu dönemde Orta Anadolu'da yoğun bir şekilde avcılık ve toplayıcılık yapan yerleşik toplumlar yer almaktadır. Bu yerleşimlerden Aşıklı ve Boncuklu'da kerpiçten inşa edilmiş oval yapılar mevcutken[3] Pınarbaşı ise çamur sıvalı dal örgü ("*wattle-and-daub")* duvar tekniği ne sahip ve eğri çizgisel planda kısmen yere gömülmüş evler ile karakterize edilir[4]. Bu yönüyle Girmeler A Açması içinde izleri, ortaya çıkarılan ve çamur sıvalı dal örgü duvar

[3] Özbaşaran 2012; Baird vd. 2012.

[4] Baird 2012.

tekniği kullanan Pınarbaşı örneği ile bir ölçüde benzeştirilebilir. Tek fark Girmeler örneğinde plaster sıvalı taban kullanılmasıdır.

Yunanistan'ın önemli Mezolitik yerleşimlerinden olan ve Kythnos adasında M.Ö. 9. bin yılın ilk yarısına tarihlenen Maroulas açık hava yerleşimi de bu dönemin mimarisi hakkında bilgi veren önemli yerleşimlerdendir. Maroulas'ta kenarlarını temel hizasında dikine yerleştirilmiş taşların çevrelediği ve üst yapısında ahşap direklerin kullanılmış olduğu yaklaşık 30 adet yuvarlak kulübe tipi yapı tespit edilmiştir[5]. M.Ö. 9. bin yılın ilk yarısına tarihlenen bir başka Mezolitik dönem izler sunan olan İkarya adasında Kerame I yerleşiminde ise taş duvarları olmayan üst yapısı dayanıksız ahşap malzemelerden üretilmiş yapıların var olabileceği ileri sürülmektedir[6]. Bütün bu orta Anadolu, güneybatı Anadolu ve Mezolitik Ege adaları örnekleri M.Ö. 9. bin yılda benimsenen mimari anlayışın bazı noktalarda benzeşmesine rağmen farklı kültürel gelişim çizgileri takip ettiğini düşündürür.

Girmeler de M.Ö. 9. bin yılına yönelik yapılan kazı çalışmalar sınırlı alanlarda yapılmış olmasına rağmen burada yaşayan sosyal grubun ne tür bir geçim ekonomisine sahip olduğunu anlamaya yönelik bazı bilgiler de elde edilmiştir. Örneğin, A Açması kazıları sırasında ortaya çıkarılan kireç tabanlı yapı kalıntıları içinde toplam 36 adet bitki kalıntısı ele geçmiştir (Tablo 2). Bu bitki kalıntıları arasında en dikkat çekici olan çoğunluğu Kil Sıvalı Silo 2 içinde ele geçen toplamda 14 adet yabani arpa (*Hordeum spontaneum*) kalıntısıdır (Fig. 5-6). Yabani arpa dışında az miktarda da olsa karadarı (*Panicum sp.*), lahana tohumu (Brassica sp.), çitlembik (Celtis sp.), bezelye (Pisum sp.) ve yabani türleri tespit edilmiştir. Bunun dışında bazı tanımlamayan buğdaygiller (Pocaeae) yabani türleri ile ilişkilendirilebilecek bazı karbonlaşmış bitki kalıntıları da ele geçmiştir. Bu nokta da akla Girmeler yerleşimcilerinin M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin başlarında mağara çevresinde doğal ortamda bulunan yabani arpaları toplamış olabileceği şeklinde bir fikir gelmektedir. Tlos Kazıları projesi kapsamında Eşen Vadisi bünyesinde yürütülen doğal çevre araştırmaları sırasında bölgenin florası kayıt altına alınırken yabani olarak sadece denizden 0 ve 600 metre yüksekliklerde kodlarda yabani kılçık arpası (*Hordeum murinum ssp. leporinum*) tespit edilmiştir[7]. Bu yüzden yabani arpa türünün kazılar sırasında ele geçmesi konusuna yönelik Girmeler de ileride sistematik arkeolojik kazılar başladığında hiç şüphesiz çok daha detaylı paleoetnobotanik çalışmaların yapılması gerekecektedir.

	Hordeum Spontaneum sp.	*Brassica sp.*	*Panicum sp.*	*Lens sp.*	*Pisum sp.*	*Celtis sp.*	*Tanımsız (Poaceae ?)*
A Açması	13	-	-	1	2	2	8
C Açması	1	2	2	1	-	-	4

Tablo 2. Girmeler Mağarası kazılarında ele geçen az sayıda bitki kalıntısının dağılımı

5 Sampson vd. 2010.

6 Sampson vd. 2012, 38.

7 Göktuğ 2015, 300.

Son yıllarda Doğu Akdeniz dünyasında yapılan arkeobotanik çalışmalar Neolitik dönem öncesi ve Neolitik dönemin başlangıç aşamaların temsil eden toplumların geçim ekonomilerinde yabani arpa benzer yabani bitkileri topladıkları yönünde önemli bilgiler sunmaya başlamıştır. Örneğin, Yunanistan'da Franchthi Mağarası'nda yabani arpa hem Geç Paleolitik hem de Mezolitik tabakalarda yabani arpa tespit edilmiştir[8]. Benzer şekilde Levant koridoru veya Suriye-Filistin bölgesinde M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başı yerleşimi Netiv Hagdud[9] ve İran'da Zagros Dağları bölgesinde Aseramik Neolitik dönemi yerleşimlerinden Chogha Golan da yabani arpanın toplanıldığı görülmektedir[10].

Girmeler de bitki kalıntıları dışında hayvanların da yabani türlerle temsil edildiği göze çarpmaktadır. A Açması içinde ocak üzerleri ve çevrelerinde kaydedilen hayvan kemiklerinin incelenmesi sonucunda tespit edilen yabani hayvan türlerinin yaban domuzu *(Sus scrofa)*, kızıl geyik (*Cervus elaphus),* ala geyik (*Dama dama),* karakulak (*Caracal caracal)* ve yaban tavşanı *(Lepus europaeus)* olduğu anlaşılmıştır. Burada karakulak dışında temsil edilen yabani hayvanlar avcılığın Girmeler yerleşimcilerinin besin ekonomisinin önemli bir parçası olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Girmeler de kazılan sınırlı alanda herhangi yabani de olsa koyun/keçi ve inek türü hayvanlara ait bir kemik kalıntısı ele geçmemesi ilgi çekicidir. Çünkü modern fauna bünyesinde yaban keçisi (*Capra aegagrus*) özellikle Eşen vadisi çevresinde 1700 metre ve üzeri yükseklikte Akdağlar yamaçlarında yaygın bir popülasyona sahiptir[11]. Yaban keçisi dışında günümüzde Eşen vadisi çevresinde yaygın olan diğer memeli yabani hayvanlar arasında yaban tavşanı (*Lepus europaeus*), yaban domuzu (*Sus scrofa*), kızıl tilki (*Vulpes vulpes*) ve vaşak (*Lynx lyinx*) gibi türler önemli yer tutar (Yavuz & Tunç 2015, 430). Geçmişte bu bölgede yaşayan ala geyik (*Dama dama*) ise artık Batı Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi artık pek çok sıklıkla karşılaşılmamaktadır. Modern fauna çalışmaları sırasında Eşen vadisini çevreleyen dağlık orman alanlarında varlığı tespit edilen vaşak (*Lynx lyinx*) türü Girmeler A Açması'nda belirlenen karakulak (*Caracal caracal)* türü ile aynı familyadandır.

Kazılar sırasında toplamda 19 adet işlenmiş kemik Girmeler yerleşimcileri avladıkları hayvanların etlerini besin olarak tükettikten sonra geriye kalan kemik artıklarını ise alet veya süs eşyasına dönüştürme pratiğine sahip olduğunu gösterir. Bu aletler mablak, bir ucu nokta uçlu bız ve iki ucu sivri uçlu bız şeklinde üç ayrı kategoriye sokulabilir (Fig. 7.1-12). Bu 19 işlenmiş kemikten 3 adetinin ise yaban tavşanı kemiklerinden yapılmış bir ucunda asma deliği açılmış kolyeye aittir (Fig. 7.12-15). Girmeler buluntusu bızlar tipolojik açıdan özellikle detaylı olarak yayınlanan Youra adası Kyklop Mağarası Mezolitik örneklerle benzeşmektedir[12]. Bu benzerliğe rağmen Youra Mağarası'nda çok sıklıkla ele geçen kemikten üretilmiş balık oltaların Girmeler de bu ana kadar hiçbir örnekle temsil edilmemiştir.

8 Hansen-Renfrew 1978; Perles 2001, 39.

9 Mordechai vd. 1986.

10 Riehl vd. 2013; Weide 2018.

11 Yavuz ve Tunç 2015, 434.

12 Moundrea-Agrafioti 2011, 28, 38.

Girmeler geçim ekonomisinde yabani hayvan avcılığı ve bitki toplayıcılığı dışında balıkçılık da bir derecede önemli yer tutuyor olmalıydı. Örneğin, A Açması'nda Ocak 6 ve Ocak 7 çevresinde olasılıkla Uskumrugiller/*Scombridae* (ton, torik, palamut, uskumru...) ailesine mensup ton balığı (*Thunnus sp.*) türüne ait olabilecek bazı vertebrae parçaları belirlenmiştir (Fig. 8). Ege de Mezolitik dönemde ton balığının tüketilmesi ile ilgili arkeolojik verilere Yunanistan'ın Argolid bölgesinde Franchthi Mağarası, Youra adasında Kyklops Mağarası ve Kythos adasında Maroulas açık hava yerleşiminde bilinmektedir[13]. Hatta bunlardan Kyklops Mağarasında omurga ile kafatası ve çevresine ilişkin kemiklerin ele geçmemesi ton balıklarının temizlenip yerleşime getirildiği şeklinde yorumlanmıştır. Maroulas'ta ise bir olasılıkla bir ton balığının tamamı bir ev içinde depolanmış bir şekilde kazılarda ortaya çıkarılmıştır[14]. Girmeler Mağarası'nda aşağıda bahsedilecek olan ve boncuk yapımında kullanılan *Nassarius* deniz yumuşakçaları dışında sadece birkaç yengeç kalıntıları ele geçmiştir. Girmeler de sınırlı alanda kazısı yapılan alandan ele edilen bilgiler ile her ne kadar net değerlendirmeler yapmak mümkün olmasa bile bu tür denizsel buluntular burada yaşayanların bu dönemde yaban hayvan avcılığı ve bitki toplayıcılığı dışında deniz ürünlerini de bir oranda beslenmelerine dahi ettiğini göstermektedir. Bununla beraber denizsel ürünlere bağlılığın Girmeler de yabani avcılığı ve bitki toplayıcılığının önüne geçmediği söylenebilir.

Geçim ekonomisi açısından Girmeler mimari açıdan olduğu gibi orta Anadolu yerleşimleri ile karşılaştırılabilir. M.Ö. 9. bin yılda orta Anadolu'da çoğunlukla yabani domuz geyik, sığır, koyun ve keçi avcılığına ve bitki toplayıcılığı yapıldığı bilinmektedir. İlgi çekici bir şekilde Girmeler de yabani sığır, koyun ve keçi avcılığına yönelik herhangi bir veri ele geçmemiştir. Fauna açısından M.Ö. 9. bin orta Anadolu ve güneybatı Anadolu toplumları arasındaki böylesine bir temel farklılık gözlemlenmesi bu toplumların kendilerini farklı coğrafyalara adapte etmeye çalışmaları ile ilgili olabilir.

A Açması'nın iki örnekle temsil edilen işlenmiş ve ısıya tabi olduklarından dolayı siyahlaşmış *Nassarius* boncukları da üzerinde durmaya değer nesnelerdir (Fig. 7.16-17) Paleolitik dönemde Yakın Doğu'da çok tercih edildiği bilinen *Nassarius* deniz kabuğundan yapılmış boncukların[15] Girmeler de ele geçmesi bu nokta da dikkat çekicidir. Anadolu'da da kullanımı Hatay Üçağızlı ve Antalya Öküzini gibi mağaralarda görüldüğü üzere Üst Paleolitik döneme kadar geri giden *Nassarius* boncukların kişisel süs eşyası olarak kullanımın Neolitik dönemin hemen öncesinde ve başlamasından sonra da yaygınlaştığı görülmektedir[16]. Örneğin Orta Anadolu'da Neolitikleşme sürecinin başlamasından hemen önce Epi-Paleolithic Pınarbaşı yerleşiminde *Nassarius* boncukları mezar buluntusu olarak karşımıza çıkar[17]. Erken Neolitik dönemde de orta Anadolu'da Pınarbaşı dışında Boncuklu yerleşiminde de *Nassarius* boncukların ele

13 Perles 2003, 13; Powell 2011, 168; Mylona 2010, 157; 2011, 244.

14 Mylona 2010, Fig. 2.

15 Bar-Yosef Mayer 2015.

16 Bar-Yosef Mayer 2017.

17 Baysal 2013a, 263.

geçtiği görülür[18]. Yunanistan'ın Mezolitik yerleşimlerinden Youra adasında da bir adet *Nassarius* boncuk bulunmuştur[19]. Öncüsü ve çağdaşı yerleşimlerde görüldüğü gibi *Nassarius* boncukları Girmeler Mağarası insanları içinde değerli kişisel süs eşyaları olmalıydı. Deniz kabuğundan üretilen boncukların renk farklığı oluşturmak için bilerek ısıya maruz bırakılarak siyaha dönüştürülmüş olabileceğini ve bunun arkasındaki motivasyonun siyahlaştırılmış boncukların açık renk olan doğal boncuklarla alternatif olarak kullanılmasıyla kontrast yaratmak olduğunu ileri sürer[20]. Girmeler de ele geçen iki *Nassarius* boncuğun bu kapsamda bilerek ısıya maruz bırakılarak siyahlaştırılmış olduğu düşünülebilir. Çünkü *Nassarius* yiyecek olarak tüketilecek deniz yumuşakçaları kategorisinde değerlendirilmediğinden onlar kişisel süs eşyası yapmak amacıyla yerleşime getirilmiş olmalıdır.

Girmeler de bu dönemde ölü gömme gelenekleri ile ilgili olabilecek tek veri Galeri I girişi batısında ana kaya kenarında yapılan C Açması'da belirlenmiştir. Yüzeyden yaklaşık olarak 30 cm derinde bulunan bu iskelet bu alanın üstünde oluşan höyüğün dış sınırına denk geldiğinden geçmişte höyük yüzeyinin metrelerce altında kalıyor alıyor olmalıydı. Bu iskelet kabaca kuzey-güney yönünde sağ tarafı üzerinde dizleri karnına çekilmiş bir şekilde uzanan olasılıkla 30 yaşlarında bir erkeğe ait olmalıdır (Fig. 9). Bu iskeletin kafatasının bir kısmı olasılıkla ölü gömme sırasında üzerine direk yaslanan taş bloğu yüzünden tahrip olmuş bir şekilde gün ışığına çıkarılmıştır. Çünkü mağaranın kaya yüzeyinden bir kopma sonucu düşmüş olsa kafatası üzerinde çok daha ciddi bir tahribat beklenebilirdi. Bu mezarın kazısı sırasında bu taşın kaldırılması ardından birisi kafatasının üzerinde diğer ikisi başın yan kısmında olmak üzere üç adet çakmak taşı alet belirlenmiştir. Bu yontma taş aletlerin ölü gömme sırasında mezara bilerek bırakıldığı düşünülebilir. Bu gibi ölülerin üzerine taş yerleştirme davranışın en yakın benzerleri Ege de Kythnos adasında Mezolitik Maroulas açık hava yerleşiminde ve Levant bölgesinde Ain Mallaha ve el-Wad gibi yerleşimlerde karşımız çıkar[21]. Bu tür ölünün üzerine taş blokları yerleştirme davranışı Maroulas örneğinde ölüden korkma duygusu ile ilişkilendirilir. Bu bakımdan Girmeler mezarında karşımıza çıkan ölünün kafası üzerine bir taş yaslamam olgusu Maroulas örneklerine benzer bir davranış özelliği olabilir. 2013 yılı kazı sezonu sonrasında C Açması'nda ortaya çıkarılan bu iskelet ileriki yıllarda Neolitikleşme süreci ile ilgili yapılacak DNA ve benzeri çalışmalarına katkı vermesi amacıyla yerinden kaldırılarak Tlos kazı deposuna nakledilmiştir.

A Açması ve C Açması materyal kültür öğelerinin birbirine paralel olması, her iki açma da aynı kırmızı paleosol yapısının gözlemlenmesi ve arkeolojik alanın tabakalaşma düzeninde birbirini karşılaması burada değerlendirilen buluntuların çağdaş olduğunu doğrular. Her iki açmada yontma taş aletlerin yapımında çakmaktaşının tercih edilmişken herhangi bir obsidyen den üretilmiş yontma taş alet örneğine rastlanılmamıştır. Çakmaktaşı alet üretiminde kullanılan ham maddeler renk ve

18 Baysal 2013b.

19 Karali 2011, 271.

20 Perles-Vanhaeren 2010.

21 Sampson vd. 2010, 38, 41; Perrot 1966, 461.

kalite açılarından farklılık göstermelerine rağmen daha çok kızıl-kahverengi renkte çakmaktaşının tercih edildiği göze çarpar. Parlak ve mat iki farklı tipte ele geçen kızıl kahverengi çakmaktaşı dışında koyu kahverengi, açık kahverengi, krem rengi, sarımsı yarı saydam, gri ve mercan kırmızısı, krem rengi ve sarımsı yarı saydam olanlarda tercih edilmiştir. Yongalar ürünler içerisinde en fazla bulunan grubu oluşturur. Üzerinde korteks tabakası korunmuş yongalar ve diğer üretim artıkları üretim aşamalarının burada yapıldığını gösterir. Mevcut buluntular arasında küçük boyutlu kazıyıcılar ve deliciler tanımlı aletler kategorisindedir. Bunların dışında as sayıda da olsa çentikli yongaya, çok sayıda kullanım aşınması bulunan dilgi ve yongaya rastlanılmıştır. Bunların dışında en önemli buluntulardan biri yukarıda söz edilen kaliteli dilgi ile ilişkilidir ve orak bıçağı olarak kullanımı ile ilgili olabilir. Buluntular içerisinde sadece küçük boyutlu çekirdeklere de rastlanmıştır. Bunların tamamı tek yönlü çıkarımlı dilgicik çekirdeklerinden oluşmaktadır. İki örnekte ise bir yongalama yüzünün kullanımı bittikten sonra vurma düzlemi değiştirilerek yongalama farklı bir düzlemden yapılmıştır. Dilgi ve dilgicikler çekirdekler ile benzer şekilde tek yönlü çıkarımlı örneklerden oluşmaktadır. Bazı örneklerde gözlenen hazırlama izleri çekirdeklerin dilgiler yongalanmadan önce hazırlandığını göstermektedir. Mikrolit sayılabilecek herhangi bir aletin bulunmadığını ise burada söylemekte fayda vardır.

Bu yönüyle Girmeler M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başı kültür tabakasının yontma taş aletleri çağdaşı orta Anadolu'dan büyük oranda farklılaşır. Çünkü söz konusu orta Anadolu yerleşimlerinde obsidyen kullanımı daha yaygındır ve mikrolitler tercih edilmiştir. Bu farklılıklar güneybatı Anadolu yerleşik düzene geçiş sürecine geçiş sürecinde farklı bir yol izlendiğine işaret edebilir. Güneybatı Anadolu'da Antalya yöresinde Öküzini Mağarası'nın M.Ö. 9. bin yıl sonuna ait bazı tarihlere sahip Ib1 tabakası ise mikrolit kullanımı ve Neolitik unsurların karışımı bir durum sergiler. Bu yönüyle bu evre Aseramik dönem ile ilişkilendirilebilir[22]. Öküzini Mağarası Ib1 evresi ile Girmeler Mağarası'nın yaklaşık aynı tarihlere sahip olmasına rağmen her iki mağaranın materyal kültür öğeleri arasında benzerlikler neredeyse yok gibidir. Girmeler Mağarası ile çağdaş olan ve M.Ö. 9. bin yılın ilk yarısına at Ikarya adasında Kerame I, M.Ö. 9. bin yıl sonuna ait Kythnos adasındaki Maroulas açık hava yerleşimi ve Youra adasında Kyklop Mağarası Mezolitik yerleşimleri de yonga ağırlıklı yontma taş teknolojiyle öne çıkar. A. Sampson bu benzerlikten ve Girmeler yontma taş aletlerin bu dönemin orta Anadolu ve Antalya bölgesi örneklerinden farklı olduğundan yola çıkarak Ege Mezolitik toplumlarının oluşturduğu kültürel iletişim ağı içinde Girmeler'in yer aldığı güneybatı Anadolu'nun en uç noktasına kadar uzandığını vurgular[23]. Mezolitik dönem Ege adaları yerleşimleri ile güneybatı Anadolu arasında bir benzerlik varsa bu durum M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başı için çok şaşırtıcı olmasa gerek. Çünkü, en azından M.Ö. 11. binden itibaren Ege dünyası içinde denizsel iletişim ağları mevcuttu ve o dönemde denizsel ulaşıma açık Eşen Nehir vadisi de bu tür iletişim ağının içinde olabilirdi.

Bu çalışmanın sonuçlarını özetlemek gerekirse; öncelikli olarak Girmeler'in ilk

[22] Albrecht vd. 1992.

[23] *Sampson 2018, 17.*

yerleşik hayata geçiş sürecinde güneybatı Anadolu ile bilgilerimize katkı sağlar. Girmeler M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başı yerleşimi güneybatı Anadolu bölgesinde bugüne kadar ele geçen ve avcılık toplayıcılığa dayalı bir yaşam biçimine sahip yerleşik düzene geçmiş topluma ait izleri taşıyan bir yerleşim gibi durmaktadır. Genel itibarıyla mimari, geçim ekonomisi ve yontma taş alet teknolojisi gibi ölçütler dikkate alındığında Girmeler Mağarası buluntularının orta Anadolu ve Antalya yöresi bulunan bu dönemin diğer yerleşimlerindekilerle bazı noktalarda farklılıklar göstermesi yerleşik düzene geçiş sürecinin güneybatı Anadolu bölgesinin farklı geliştiğine yorumlanabilir. Buna rağmen, Girmeler yontma taş teknolojisi ve ele geçen tek mezar yapısı yönünden Ege adaları Mezolitik yerleşimleri ile bazı ortak noktaları olduğu da yukarı da vurgulanmıştı. M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başlarında Ege denizinin bugünkü Eşen Nehir vadisi içlerine kadar ilerlediği ve Girmeler'in buna yakınlığı göz önüne alındığında bu benzerlikler şaşırtıcı olmasa gerek.

Girmeler'in M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başına tarihli yerleşimi ile C 14 verilerine göre M.Ö. 8. bin yıl sonundan itibaren izler sunan Aseramik Neolitik evresi arasında kronolojik bir boşluk olup olmadığı konusu höyükte yapılan tahribattan dolayı bu aşamada net bir şekilde belli olmamasına rağmen burada bir kesinti olduğu söylenebilir. Bu konu ancak yeni kazılar planlandığında netleştirilebilecektir. Ancak, Galeri I önünde yapılan kazılar Aseramik Neolitik yerleşimin kireç sıvalı (*terrazzo)* tabanlı yapılarla karakterize edildiğini gösterir[24]. Kireç sıvalı tabanlı yapıların ana kaya üzerine oturması ve en alt seviyelerinde M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başı yerleşimine ait hiçbir iz sunmaması kazılar Girmeler Mağarası önünün bu dönemde tamamen kullanılmadığını göstermektedir. Seramikli Neolitik dönemde ise Girmeler Mağarası'nın çanak çömlek açısından büyük oranda Göller Bölgesi geleneği içinde olduğu görülür. Bu dönemde ayrıca artık hem orta Anadolu hem de Melos adası kökenli obsidyen aletlerin kullanılmaya başladığı da belirlenmiştir. Girmeler de M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başına tarihli yerleşim ile 8. bin yılın sonuna ait tek bir C 14 tarihi elimizde olan M.Ö. 7460-7070 (1 σ) tarihli Aseramik Neolitik yerleşimi arasında bir kesintinin olmasaydı bu durum Neolitik toplumların bölgeye ulaştığı sırada burada avcı-toplayıcı hatta balıkçılıkla da uğraşmış olabilecek toplumların var olduğunu göstermek açısından önemli olabilirdi.

Bu çalışma bu yüzden yerleşik düzene geçmiş avcı-toplayıcı toplumların kıyı güneybatı Anadolu M.Ö. 9. bin yıl sonu / 8. bin yıl başında var olduğunu ve bu topluluklardan birinin Eşen Nehir vadisi gibi bir doğal ortamda kendilerine özgü geçim ekonomiler geliştirmeyi başardığını gösterir. Yerleşik düzene geçişin ilk yüzyıllarında Anadolu'nun farklı bölgelerinde farklı yerel gelişim süreçleri yaşanmış göz önüne alındığında Girmeler bu durumun önemli arkeolojik göstergelerinden biri olarak görülebilir. Ancak, bu nokta da tekrar bilgilerimizin sadece deneme açmasından geldiğini ve arkeolojik kazıların ileri de mağara içinde de gerçekleşmesi veya mağara önündeki alanlarda genişletilmesi durumunda mevcut resmin değişeceğini de şimdiden söylemek gerekir.

[24] Takaoğlu vd. 2014, 115-116.

KAYNAKÇA

Albright vd. 1992, Albright, G.B., Albrecht, H., Berke, D., Burger, J., Moser, W., Rahle, W., Schoch, G., Storch, H., Uerpmann, P., Urban, B., "Late Pleistocene and Early Holocene Finds from Öküzini: A Contribution of the Settlement History of the Bay of Antalya, Turkey" *Paléorient* 18, 23-141.

Baird 2012, Baird, D., "Pınarbaşı: From Epi-Paleolithic camp site to Sedentarising Village in central Anatolia." *Neolithic in Turkey. Central Turkey,* Vol. 3, Eds. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınevi, 181-218.

Baird vd. 2012, Baird, D., Fairbain, A., Martin, L., Middleton, C., "The Boncuklu Project: The origins of Sedentism, Cultivation and Herding in Central Anatolia" *Neolithic in Turkey. Central Turkey,* Vol. 3, Eds. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, Istanbul, 219-244.

Baysal 2013a, Baysal, E., "Epipalaeolithic marine shell beads at Pinarbaşı. Central Anatolia from an Eastern Mediterranean perspective" *Anatolica* 39, 261-276.

Baysal 2013b, Baysal, E., "A tale of two assemblages: Early Neolithic manufacture and use of beads in the Konya Plain" *Anatolian Studies* 63, 1-15.

Bar-Yosef Mayer 2015, Bar-Yosef Mayer, D.E., "Nassarius shells: Preferred beads of the Paleolithic" *Quaternary International* 390, 79-84.

Bar-Yosef Mayer 2017, Bar-Yosef Mayer, D.E., "Shell beads in Neolithic sites in Turkey" *Archaeo + Malacaology Group Newsletter* 28, 1-4.

Carter vd. 2006, Carter , T., Mihailović, D.D., Papadatos, Y., Sofianou, C., "The Cretan Mesolithic in context: New data from Livari Skiadi (SE Crete)" *Documenta Praehistorica* 43, 87-101.

Çolak 2015, Çolak, M., "Jeolojik ve topografik Yapı" *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*, Ed. T. Korkut, Ankara, Sarıyıldız Ofset, Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, No. 1, 253-286.

Göktuğ 2015, Göktuğ, R.S., "Flora" *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*, Ed. T. Korkut, Ankara, Sarıyıldız Ofset, Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, No. 1, 289-389.

Hansen-Renfrew 1978, Hansen, J. J., Renfrew, M., "Paleolithic seed remains at Franchthi Cave, Greece" *Nature* 271, 349-352.

Jakob vd. 2014, Jakob, S. S., Rödder, D., Engler, J. O., Shaaf, S., Ozkan, H., Blattner, F. R., Kilian, B., "Evolutionary history of wild barley (*Hordeum vulgare subsp. spontaneum*) analyzed using multilocus sequence data and paleodistribution modeling" *Genome biology and evolution*, *6*: 685–702.

Kaczanowska-Kozlowski 2008, Kaczanowska, M., Kozlowski, J.K., "Chipped stone artefacts" *The Cave of Cyclops*, Vol.1, Ed. A. Sampson, INSTAP Academic Press, 169- 178.

Karali 2011, Karali, L., "Malacalological Material" *The Cave of the Cyclops: Mesolithic and Neolithic Networks in the Northern Aegean, Greece. Vol. II. Bone Tool Industries, Dietary Resources and Palaeo-environment, and Archaeometrical Studies*, A. Sampson. Philadelphia: INSTAP Academic Press. Prehistory Monographs, Vol. 31, 267-287.

Korkut 2015, Korkut, T., *Tlos. Akdağlar'ın Yamacında bir Likya Kenti*, Ankara, E Yayınevi

Köktürk 2000, Köktürk, H., "New lights on prehistoric Lycia: Finds from Girmeler Cave near Tlos" *Lykia* 3, 39-45.

Mordechai vd. 1986, Mordechai, E.K., Bar-Yosef, O., Gopher, A., "Early Neolithic domesticated and wild barley from the Netiv Hagdud region in the Jordan Valley" *Israel Journal of Botany* 35: 197-201.

Moundrea-Agrafioti 2011, Moundrea-Agrafioti, A., "The Mesolithic and Neolithic bone implements" *The Cave of the Cyclops: Mesolithic and Neolithic Networks in the Northern Aegean, Greece. Vol. II. Bone Tool Industries, Dietary Resources and Palaeo-environment, and Archaeometrical Studies*, A. Sampson. Philadelphia, INSTAP Academic Press. Prehistory Monographs, Vol. 31, 3-49.

Mylona 2010, Mylona, D., "Mesolithic fishers at Maroulas, Kythnos. The fish bones" *Prehistory of the Island of Kythnos (Cyclafdes, Greece) and the Mesolithic Settlement at Maroulas*, Ed. A. Sampson, M. Kaczanowska, J.K. Kozlowski, Polish Academy of Arts and Sciences, 151-161.

Mylona 2011, Mylona, D., "Fish vertebrae" *The Cave of the Cyclops: Mesolithic and Neolithic Networks in the Northern Aegean, Greece. Vol. II. Bone Tool Industries, Dietary Resources and Palaeo-environment, and Archaeometrical Studies,* A. Sampson, Philadelphia, INSTAP Academic Press. Prehistory Monographs, Vol. 31, 244-266.

Özbaşaran 2012, Özbaşaran, M., "Aşıklı." *Neolithic in Turkey. Central Turkey,* Vol. 3, Eds. M. Özdoğan, N. Başgelen and P. Kuniholm İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınevi, 135-158.

Perlés 2001, Perlés, C., *The Early Neolithic in Greece: The First Farming Communities in Europe*, Cambridge, Cambridge University Press.

Perlés 2003, Perlés, C., "The Mesolithic at Franchthi: an overview of the Data and Problems" *The Greek Mesolithic. Problems and perspective*, Ed. N, Galanidou, C. Perlés, London, British School at Athens, 79-88.

Perlès-Vanhaeren 2010, Perlès, C., Vanhaeren, M., "Black Cyclope neritea marine shell ornaments in the Upper Palaeolithic and Mesolithic of Franchthi (Argolid, Greece): arguments for an intentional heat treatment" *Journal of Field Archaeolology* 35, 314-325.

Perrot 1966, Perrot, J., "Le gisement Natoufien de Mallaha, Israel" *L'Anthropologie* 70, 437-483.

Powell 2011, Powell, J., "Non-vertebral fish bones" *The Cave of the Cyclops: Mesolithic and Neolithic Networks in the Northern Aegean, Greece. Vol. II. Bone Tool Industries, Dietary Resources and Palaeo-environment, and Archaeometrical Studies*, Ed. A. Sampson, Philadelphia, INSTAP Academic Press. Prehistory Monographs, Vol. 31, 151-235.

Riehl vd. 2013, Riehl, S., Zeidi, M., Conard, N.J., "Emergence of Agriculture in the Foothills of the Zagros Mountains of Iran" *Science* 341 (no. 6141), 65-67.

Sampson 2008, Sampson, A., *The Cave of the Cyclops: Mesolithic and Neolithic Networks in the Northern Aegean, Greece, Vol. 1, Intra-Site Analysis, Local Industries, and Regional Site Distribution*, Philadelphia, INSTAP Academic Press; Prehistory Monographs, Vol. 21.

Sampson 2018, Sampson, A., "Mediterranean and their Contribution in the Neolithisation of the Aegean" *Archaeology and Culture* 1, 11-36.

Sampson vd. 2008, Sampson, A., Kaczanowska, M., Kozlowski, J.K., "Mesolithic chipped stone industries from the Cave of Cyclope on the island of Youra (Northen Sporades)" *The Greek Mesolithic Problems and Perspectives*, Eds. N. Galanidou, C. Perlès, British School at Athens, Studies 10, 123-130.

Sampson vd. 2010, Sampson, A., Kaczanowska, M., Kozlowski, J.K., *The Prehistory of the Island of Kythnos (Cyclades, Greece) and the Mesolithic Settlement at Maroulas*, Krakow, Polish Academy of Arts and Sciences.

Sampson vd. 2012, Sampson, A., Kaczanowska, M., Kozlowski, J.K., *Mesolithic Occupations and Environments on the Island of Ikaria, Aegean*, Greece, Folia Quaternaria 80.

Takaoğlu vd. 2014, Takaoğlu, T., Korkut, T., Erdoğu, B., Işın, G.., "Archaeological evidence for 9th and 8th millennia BC at Girmeler Cave near Tlos in SW Turkey" *Documenta Praehistorica* 40, 11-118.

Weide vd. 2018, Weide A., Riehl, S., Zeidi, M., Conard, N.J., "A systematic review of wild grass exploitation in relation to emerging cereal cultivation throughout the Epipalaeolithic and Aceramic Neolithic of the Fertile Crescent" PLOS ONE 13(1).

Yavuz-Tunç 2015, Yavuz, M., Tunç, M.R., "auna" *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*, Ed. T. Korkut, Ankara, Sarıyıldız Ofset, Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, No. 1, 399-458.

Figürler Listesi

Fig. 1: Girmeler Mağarası'nın güneybatı Anadolu da konumu gösteren harita

Fig. 2: Girmeler Mağarası şematik planı

Fig. 3: Girmeler Mağarası'nın kuzey yönden gösteren hava fotoğrafı

Fig. 4: Girmeler Mağarası önünde geçmişte var olan höyük tabanında yapılan A Açması

Fig. 5: Girmeler Mağarası A Açması içinde ve çevresinde yabani arpa kalıntıları Kil Sıvalı Silo 2'nin konumu

Fig. 6: Girmeler Mağarası A açması içinde Kil Sıvalı Silo 2 içinde bulunmuş bir ucu kırık iki adet yabani arpa (*Hordeum spontaneum*) örneğinin her iki yüzü

Fig. 7: Girmeler Mağarası A Açması buluntusu kemik aletlere ve deniz kabuğu boncuklara örnekler. 1 ve 11) mablak; 2-9) tek tarafı nokta uçlu bız; 10) iki tarafı nokta uçlu bız; 12) yuvarlak uçlu boynuz delgeç, 13-15) *Lepus europeus* kemiğinden kolye; 16-17) *Nassarius* boncuk

Fig. 8: Girmeler Mağarası A açması buluntusu olan Uskumrugiller (*Scombridae*) grubuna giren balık kemikleri: 1) *ultimate vertebra*), 2-5) *central vertebrae*

Fig. 9: Girmeler Mağarası C Açması içinde tespit edilen erkek iskeleti kazı sırasında. a) İskeletin kafatası üzerinde olasılıkla gömü anında yerleştirilen taş, b) taş kaldırıldıktan sonra kafatası üzeri ve etrafında ortaya çıkan üç adet çakmaktaşı alet, c) iskeletin dizlerin karına doğru çekilerek sağ tarafı üzerine yatma durumu

Fig. 10: Girmeler Mağarası C Açması buluntusu yontma taş aletlere örnekler

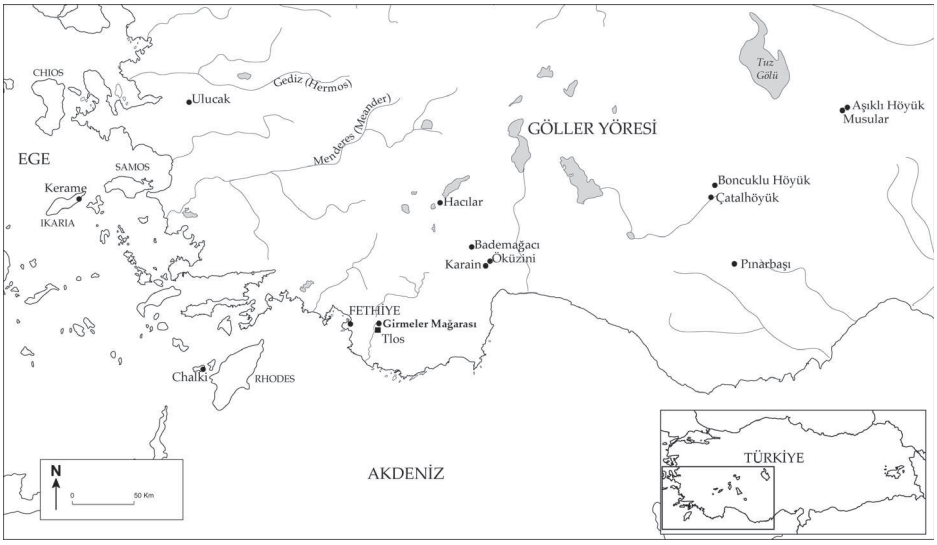

CHIOS
Ulucak
Cediz (Hermos)
Menderes (Meander)
Tuz Gölü
GÖLLER YÖRESİ
Aşıklı Höyük
Musular
EGE
SAMOS
Kerame
IKARIA
Hacılar
Boncuklu Höyük
Çatalhöyük
Bademağacı
Karain
Öküzini
Pınarbaşı
FETHİYE
Girmeler Mağarası
Tlos
Chalki
RHODES
TÜRKİYE
N
0
50 Km
AKDENİZ

Fig. 1.

Höyük Tahmini Sınırı
C Açması
A Açması
Galeri I
Galeri II
Batı Girişi
Güney Girişi
GİRMELER MAĞARASI
N
0
40 m.

Fig. 2.

Galeri I
Galeri II
A Açması
C Açması
Tahmini Höyük Sınırı

Fig. 3.

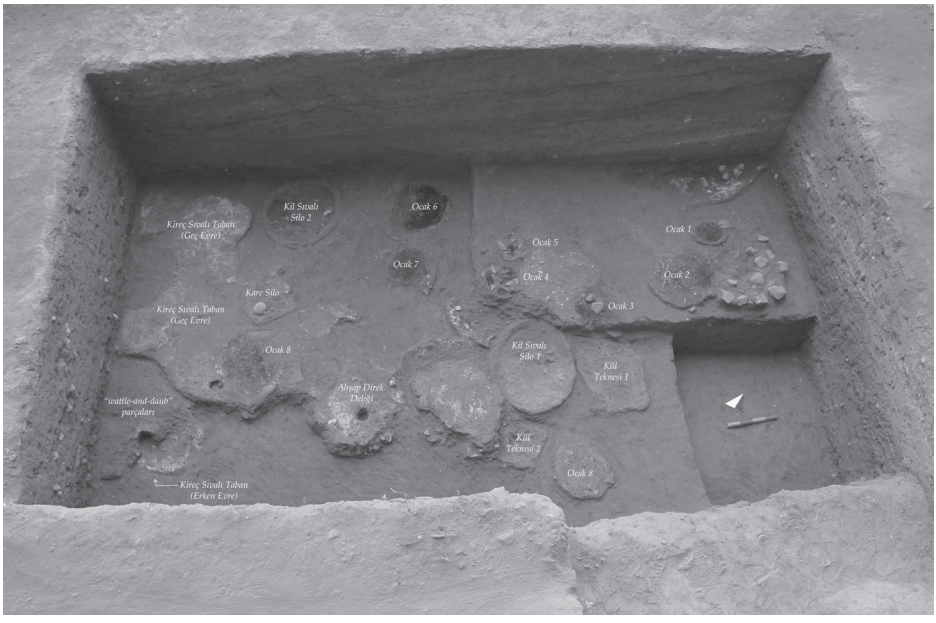

Kil Sıvalı Silo 2
Ocak 6
Kireç Sıvalı Taban (Geç Evre)
Ocak 5
Ocak 1
Ocak 7
Ocak 4
Ocak 2
Kare Silo
Kireç Sıvalı Taban (Geç Evre)
Ocak 3
Ocak 8
Kil Sıvalı Silo 1
Kil Teknesi 1
Alışap Direk Deliği
"wattle-and-daub" parçaları
Kil Teknesi 2
Ocak 9
Kireç Sıvalı Taban (Erken Evre)

Fig. 4.

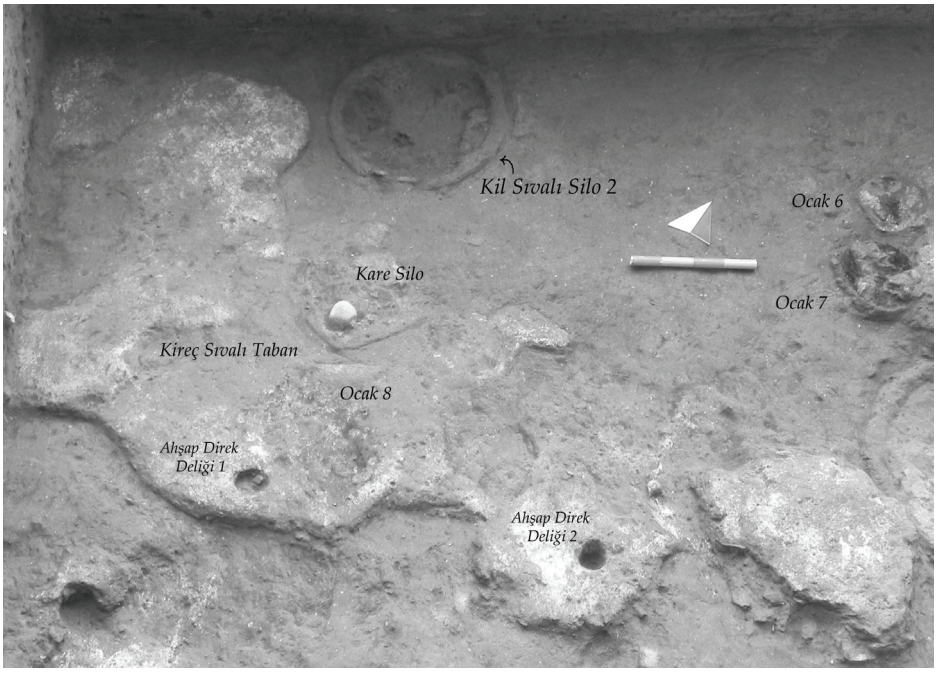

Fig. 5.

Örnek 1 *Örnek 2*

Fig. 6.

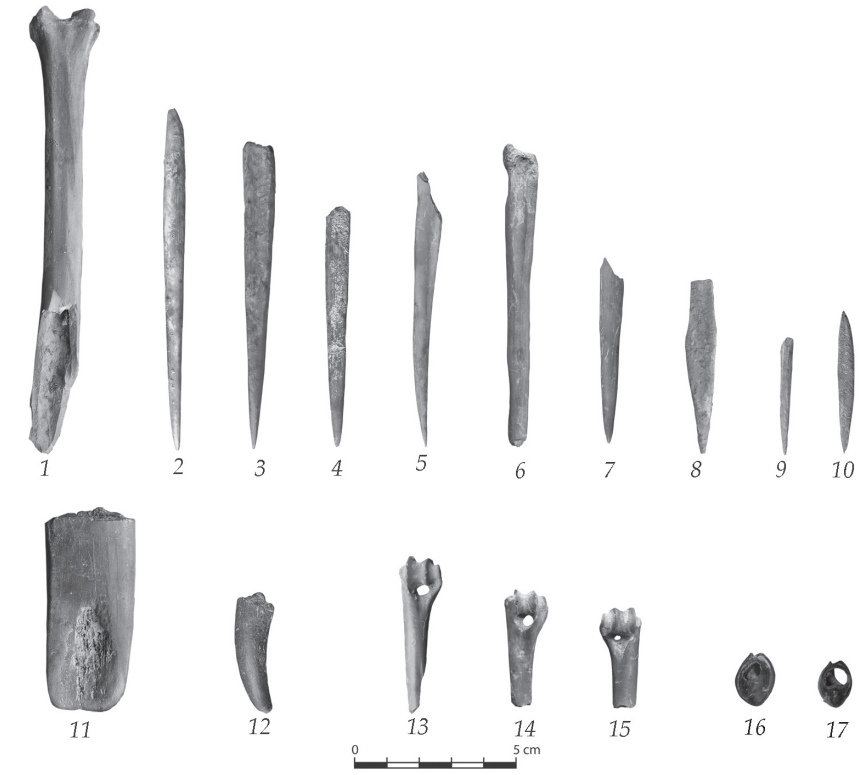

Fig. 7.

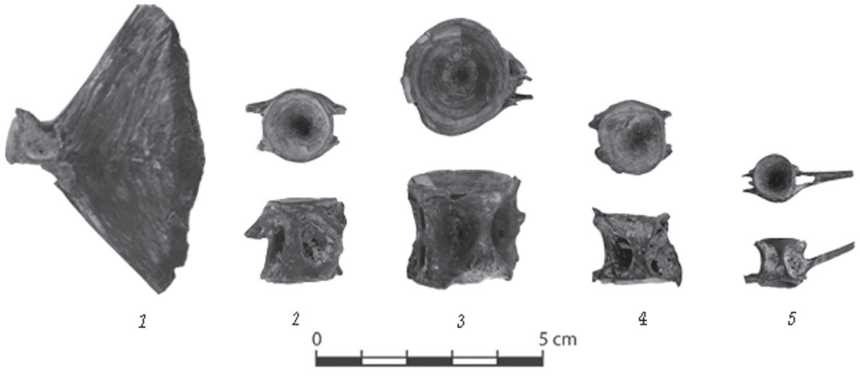

Fig. 8.

Fig. 9.

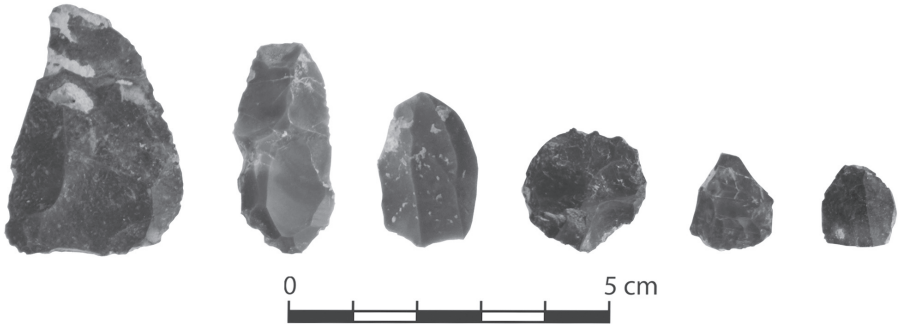

Fig. 10.